

ЁЛҒОН АХБОРОТ ТАРҚАТИШНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Ирода Муллажонова

Тошкент вилояти Пискент тумани 40 мактаб бошланғич синф ўқитувчиси, Халқ маорифи аълочиси, “Шухрат” медали соҳибаси

Аннотасия. Ушбу мақолада ёлгон ахборот тарқатишнинг зарарлари хусусида муқаддас манбаларда келтирилган ҳикоялар ёрдамида таснифланади. Шунингдек, Шунингдек, мазкур мақола мавзусига доир илмий ва расмий адабиётлар атрофлича таҳлил қилиниб мавжуд муаммо юзасидан таклифлар келтирилади.

Калит сўзлар: ёлгон ахборот, фейк, оммавий ахборот, ахборот уруши.

Abstract. This article describes the harms of spreading false information using stories from sacred sources. Also, the scientific and official literature on the topic of this article is thoroughly analyzed and suggestions are made regarding the existing problem.

Key words: false information, fake, public information, information war.

КИРИШ

Улуғ мутафаккир Абу Райхон Беруний меросидаги айрим фикрларга эътиборни қаратмоқчимиз. Аллома бундан минг йил бурун "Хабар берувчилар сабабли ростлик ёлгонлик тусини олади"- деб ёлгон ахборот бериш заралари ҳақида фикр билдирганди. Бу ОАВ тилида "Фейк" деб аталмоқда. Фейк – инглизча “fake” сўзнинг аналоги бўлиб, замонавий тилшуносликда кўпинча икки хил: “trick” – қув, айёр, алдов, ясама, сохта деган маъноларда қўлланади, шу билан бирга баъзан “swindle” – ҳазил, шўхлик, хушчақчақлик деган маъноларни ҳам ифода этади.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ ВА МЕТОДЛАР

Турли манбаларга мурожаат қилганда “фейк” сўзининг йигирмадан ортиқ истилоҳи борлигига гувоҳ бўлдик. Сохта, ёлгон, қалбаки, ҳақиқий эмас, бўхтон, алдоқчи, уйдирма, нохолис, сунъий, уюштирилган, айёр, чалкаш, қутку, найранг, иғво, хийла, чалғитиш каби сўзлар ана шулар жумласидандир. Кенг маънода fake news – бор нарсани кўрсатишга қаратилган ҳар қандай қалбаки, сохта янгиликлар, ғийбат, уйдирма, ташвиқот ва махфий-яширин қоидалар

аралашмасидан иборат. Бу ҳодиса ошкор этиш осонроқ бўлган азалдан мавжуд ёлғон ахборотдан кўра хавфлироқдир. “Фейк янгиликлар” ёлғон-яшиқ хабарлар тарқатишдан келиб чиқади, бироқ бу ҳодисанинг янгилиги зарар келтиришга астойдил уринишдан иборатдир. Ахборот имкониятлари уни чексизликка дахл этади. Асоссиз, уйдирма хабарларни тарқатишдан мақсад кимнидир ёки ниманидир ёмонлаб кўрсатиш, нотўғри, сохта ахборот тарқатиш орқали ахборот истеъмолчилари орасида, аудиторияда муайян ташкилот, идора, давлат арбоби, сиёсий шахс, таниқли одамларга нисбатан ишончсизлик пайдо қилишдир.

НАТИЖА ВА МУҲОКАМАЛАР

Сўзлашув тилимизга кириб келганига ҳали унчалик кўп бўлмаган бундай янгиликлар, умуман ахборот маконини “фейк”лаштириш тушунчаси фирибгарлик, қалбакилик, алдаш сингари турли ҳаракатларни ўз ичига олади. Халқ орасида норозилик кайфиятини уйғотиш мақсадида, фитна чиқариш илинжида турли уйдирмаларни оммавий ахборот воситалари орқали тарқатадилар. XXI асрга келиб интернетнинг мислсиз ривожланиши туфайли “бутун олам бир қадам”га айланди. Эндиликда дунёнинг бир бурчагидан содир бўлган янгилик бошқа бурчагига бир неча сонияларда етиб борапти. Ҳар куни жаҳонда саноксиз воқеа-ҳодисалар содир бўлади. Инсон ўзини ўраб турган борлиқдаги турли сигналлар таъсирини, ҳатто ОАВ орқали узатилаётган ахборотларнинг аксарият қисмини ҳам табиий қабул қилади. ОАВ шунингдек, ижтимоий тармоқлар орқали узатилаётган ҳар қандай ахборотни кўпчилик тўғри, деб ҳисоблайди. Ҳатто баъзан ўзини алдаётганини билиб туриб ҳам бунга қаршилиқ кўрсатмайди. Энг катта муаммо ҳам ана шунда. Тўғри деб қабул қилган ахборотлари нотўғри бўлиб чиқади. Биттагина сохта, ёлғон ёки уйдирма ахборот бир инсон ҳаётини буткул издан чиқариб юбориши мумкин. Шунинг учун ҳозирги шароитда сохта, ёлғон, уйдирма ахборотлар, яъни “фейк янгиликлар” масаласи замонавий журналистиканинг, қолаверса ижтимоий ҳаётнинг энг кўп муҳокама қилинадиган долзарб мавзуларидан бирига айланди. “Фейк янгиликлар” ер юзи аҳолиси, қайси қитъа, қайси мамлакатда яшашидан қатъи назар деярли ҳар бир инсон тўқнаш келиш эҳтимоли юқори бўлган фаол медиа платформадир. Хўш, у қандай платформа? Уни ким жорий этган, ким тайёрлайди, ким бошқаради? Ҳозирги ахборот алмашинуви жараёнларида “фейк янгиликлар”нинг ўрни қандай? У қандай мезонларга бўйсунди? “Фейк янгиликлар” жамият фуқароларига, омма онгига қандай таъсир кўрсатади? “Фейк янгиликлар”ни ҳаққоний ва тўғри ахборотдан ажратиш мумкинми? Жамиятни, одамларни ёлғон, сохта, уйдирма хабарлардан халос этиш учун нима

қилиш керак? Нима сабабдан “фейк янгиликлар” замонавий медиа маконнинг ажралмас қисмига айланиб қолди? Бундай саволларнинг туғилиши ўз навбатида, “фейк янгиликлар” шунчаки ахборотнинг бир тури эмас. Мустақиллик йилларида диёримиз мусулмонларининг асрий орзу умидлари рўёбга чиқа бошлади. Асосий қонунимизда эътиқод эркинлиги кафолатланди. Виждон эркинлиги тўғрисидаги қонунда эътиқод қилувчиларнинг ҳақ-ҳуқуқлари белгилаб берилди. Диний ташкилотлар фуқаролик жамиятининг ажралмас таркибий қисми эканлиги эътироф этилди. Диний адабиётлар нашри йўлга қўйилди. Маънавиятимизни бойитиш учун барча шарт-шароитлар таъминланди. Афсуски, бу неъматлардан фойдалана туриб, ношукрлик қиладиган, ғанимларимиз ноғорасига ўйнайдиган, ўз юртига қарата тош отадиган нобакор шахслар ҳам йўқ эмас. Аллоҳ таоло бундай кимсаларга қандай муомала қилиш кераклигини ўз каломида келтириб, шундай дейди:

“Эй иймон келтирганлар! Агар фосиқ хабар келтирса, аниқлаб кўринглар, бир қавмга билмасдан мусибат етказиб қўйиб, қилганингизга надомат чекувчи бўлманглар[1]” (Хужурот сураси, 6).

Ҳозирги кунда дунёнинг турли давлатларида бўлгани каби бизнинг мамлакатимизда ҳам турли экстремистик, ақидапараст ва мутаассиб оқимларнинг ботил ақидаларга эргашиб, залолат ботғоғига ботиб қолган кимсаларнинг борлиги кишини ранжитади[2].

Бундан ташқари мафкуравий глобаллашув ахборот воситаларининг ривожига ва бу соҳада олиб борилаётган инқилоб билан боғлиқ. Мутахассислар фикрича, инсоният бугунги кунда янги ахборот инқилобини бошдан кечирмоқда. Турли шакл ва мазмундаги ахборотлар инсон ва жамият ҳаёти, тараққиёти ва камолотининг зарурий шартига, электрон оммавий ахборот воситалари ва турли ташкилотларнинг веб-саҳифалари эса уни тарқатишнинг муҳим бўғинига айланган[3].

Ҳисоб китоб натижаларига кўра, радио оммалашиши учун 38 йил, телевидение 13 йил, кабел телевидение 10 йил сарфлаган бўлса, бу босқични интернет 5 йилда босиб ўтди. Интернет одамлар онги ва ҳиссиётларига, тафаккур тарзига, хулқ-атворига таъсир кўрсатишда муҳим аҳамиятга эга. Интернетнинг бугунги кундаги ривожига ғоявий таъсир ўтказишнинг кўламини кескин даражада ўстириб юборди. Улкан ахборот уммонида ёлғон хабарлар нисбати шиддат билан ортиб бораётган ҳозирги замонда аждодларимиз илмий меросидан самарали фойдаланиш ўринлидир. Жумладан, ҳадис мулкани султони имом Бухорий[4] 600000 га яқин ҳадисларни тўплаб улардан фақатгина 7275 та

ҳадиснигина саҳиҳ[5] деб “Саҳиҳи Бухроий[6]” тўпламига жамладилар. Ҳадис илми уламолари асосий эътиборни аввало ҳадис иснодига, сўнгра ҳадис матнига қаратганлар. Юртимиз муҳаддислари учун ҳадиснинг исноди қанчалар муҳим бўлса, ҳозирги кунимизда ахборотнинг қай даражада ишончли эканлигини билишлигимиз шу даражада муҳимдир. Шундагина турли ғоялар таъсирига тушиб қолиш, тақдим эътилоётган маълумотларга кўр-кўрона эргашишнинг олдинади. Зеро, ахборот истеъмоли маданиятига эга ёшлар, салбий ва ноҳолис ахборотлар таъсирига тушиб қолмайди, чунки уларда бундай ахборотларга нисбатан мустаҳкам мафкуравий иммунитет шаклланади[7]. Муқаддас диний китобларимизда ёлғон ахборот бериш қаттиқ қораланади.

«Шак-шубҳа йўқки, Аллоҳ ёлғончи ва кофир кимсаларни ҳидоят қилмас» (Зумар сураси, 3).

Яъни, Аллоҳ ёлғончи ва кофир кимсани ҳидоятига муваффақ қилмайди, ҳақ динга йўллаб қўймайди.

«Ёлғон сўзларни ҳам фақат Аллоҳнинг оятларига иймон келтирмайдиган кимсаларгина тўқирлар. Ана ўшалар ёлғончидирлар» (Наҳл сураси, 105).

Яъни, Аллоҳга ва оятларига иймон келтирмаган кимсагина У зот шаънига ёлғон тўқийди. Чунки у азобга дучор бўлишидан кўрқмайди. У ҳақиқий ёлғончидир. Ёлғон гапириш улкан жиноят бўлгани боис, мўмин унга яқинлашмайди.

«Албатта, Аллоҳ ҳаддан ошувчи, ёлғончи кимсаларни ҳидоят қилмас» (Фофир сураси, 28).

Яъни, Аллоҳ ҳаддан ошиб залолатга ботган ва У зот шаънига ёлғон тўқийдиган кимсани ҳидоятга, иймонга муваффақ қилмайди.

Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу айтадилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ростгўйликни маҳкам тутинглар. Зеро, ростгўйлик эзгуликка йўллайди, эзгулик эса жаннатга бошлайди. Киши рост гапириш ва ростгўйликка интилишда давом этаверади, натижада Аллоҳ ҳузурида ростгўй деб ёзилади. Ёлғончиликдан сақланинглар. Зеро, ёлғончилик фожирликка (гуноҳкорликка), фожирлик эса дўзахга бошлайди. Банда ёлғон гапириш ва ёлғончиликка интилишда давом этаверади, ниҳоят Аллоҳ ҳузурида ёлғончи деб ёзилади», дедилар» (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу айтадилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: «Мунофиқнинг аломати учта: гапирса ёлғон гапиради, ваъда берса, устидан чиқмайди, омонат қўйилса, хиёнат қилади» (**Муттафақун алайҳ**). Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Кимда тўрт хислат бўлса, у ҳақиқий мунофиқ

бўлади. Кимда улардан бири бўлса, то уни тарк этмагунича унда мунофиқликнинг бир хислати бўлади: омонат қўйилса, хиёнат қилади, гапирса, ёлғон гапиради, аҳд қилса, (аҳдида) турмайди, хусуматлашса (тортишса), фожирлик қилади», дедилар» (**Бухорий, Муслим ривояти**).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тушлари ҳақидаги ҳадиси шарифда шундай дейилган: «Сўнг орқаси билан чалқанча ётган бир кишининг ёнига келдим. Тепасида темир чангак кўтарган бошқа биров турарди. Шу пайт у (ётган кимса) юзининг бир томонига яқинлашди-да, юзини бурнини ва кўзини энсасигача йиртиб ташлади. Сўнгра нима қилган бўлса, шуни қилди. Бу томонидан бўшамай туриб, нариги томони тузалиб қолди. Сўнг яна у томонга ўтиб, биринчи сафар қилган ишини қила бошлади. Мен: «Субҳоналлоҳ, бу нима?» деб сўраган эдим, «Юр, кетдик», дейишди. Кейин икки фаришта Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга буни изоҳлаб: «Энди, юзи энсасигача, юзи, бурни ва кўзи энсасигача йиртилаётган кишига келсак, у эрталаб уйдан чиқиб, уфқларгача етадиган даражада кўп ёлғон гапирадиган кимсадир», дейишди» (**Бухорий ривояти**).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Уч тоифа одамга қиёмат кунида Аллоҳ гапирмайди, уларни (гуноҳларидан) покламайди, уларга (раҳмат назари билан) қарамайди ва уларга аламли азоб бўлади. (Улар): зинокор қария, ёлғончи подшоҳ ва мутакаббир камбағал» (**Муслим, Насоий ривояти**).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: «Одамларни кулдириш учун ёлғон гапирадиган кимсага вайл бўлсин, вайл бўлсин, вайл бўлсин» (**Абу Довуд, Термизий ривояти**).

Ҳадиси шарифлардан бирида: «Мўминнинг табиатида хиёнаткорлик ва ёлғончиликдан ташқари ҳар қандай хислатга мойиллик бўлиши мумкин», дейилган (**Баззор, Абу Яъло ривояти**).

Навос ибн Самъон розияллоҳу анҳу айтадилар: «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Биродаринг сени тасдиқлаб деб турганида, унга ёлғон гап айтишинг катта хиёнатдир», дедилар» (**Аҳмад ривояти**).

Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу айтган эканлар: «Банда ёлғон гапириш ва ёлғончиликка интилишдан тўхтамайди, ниҳоят унинг қалбида қора доғ пайдо бўлади. Бориб-бориб қалби батамом қораяди ва Аллоҳ наздида ёлғончилардан деб ёзилади».

Ёлғон қасам ичиш ёлғон гапиришдан ҳам ёмонроқдир. Аллоҳ таоло мунофиқлар ҳақида хабар бериб бундай дейди:

«Яна улар (ўзларининг мунофиқ эканликларини) билиб турган ҳолларида («Бизлар мусулмонлармиз» деб) ёлғон қасам ҳам ичурлар» (Мужодала сураси, 14).

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам айтганларки: «Уч тоифа одамга қиёмат кунида Аллоҳ гапирмайди уларга (рахмат назари билан) қарамайди, уларни (гуноҳлардан) покламайди ва уларга аламли азоб бўлади: Саҳрода ортиқча суви бўла туриб уни йўловчиларга бермайдиган кимса; асрдан сўнг аслида ундай бўлмаса-да, ўзи уни фалон нархга олганига ишонтариш учун Аллоҳнинг номи билан қасам ичиб матосини сотган кимса; амирга мол-дунё илинжида байъат берган, шунинг учун агар унга хоҳлаган нарсасини бериб турса, аҳдига вафо қилиб, бермай қўйса, аҳдини бузадиган кимса» (Бухорий, Муслим ва бошқалар ривояти).

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам: «Киши икки кўзи кўрмаган нарсаларни кўрсатиши - ёлғонларнинг ёлғонидир (энг катта уйдирмадир)» дедилар (Бухорий ривояти).

Яъни, киши тушида ҳеч нарса кўрмаган бўлса-да, уни кўрдим, буни кўрдим, дейиши ғирт ёлғондир.

Мусулмон киши яхши-фойдали сўзларнигина сўзлаб, бекорчи, фойдасиз сўзлардан тилини тийиши лозим. Зеро, сукут сақлаш саломатлик бўлиб, саломатликка бирон нарса тенг келмайди. Чунки Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам: «Кимки Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, яхши гап гапирсин ёки сукут сақласин», деганлар (Мутафаққун алайҳ). Абу Мусо розияллоҳу анҳу ривоят қиладилар: «Ё Расулulloҳ, қайси мусулмон афзал?» деб сўраган эдим, «Кўли ва тилидан мусулмонлар саломат бўлган киши», дея жавоб бердилар» (Бухорий, Муслим ва бошқалар ривояти). Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ривоят қиладилар: «Бир банда эътиборсизлик қилиб бир сўзни айтади-да, у сабабли дўзахга машриқ ва мағриб орасидан узоқроқ масофага қулайди» (Бухорий, Муслим ривояти). Билол ибн Ҳорис Музаний розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам: «Бир киши Аллоҳни рози қиладиган бир сўзни айтади-да, у сабабли Аллоҳ таолога учрашадиган кунигача унга розилигини ёзиб қўяди. У сўзининг бу даражага етишини ўйлаб кўрмаган бўлади. Яна бир киши Аллоҳни ғазаблантирадиган бир сўзни айтади-да, у сабабли Аллоҳга учрашадиган кунигача унга ғазабини ёзиб қўяди. Сўзининг бу даражага етишини у ҳам ўйлаб кўрмаган бўлади», дедилар» (Молик, Термизий ривояти).

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида Сўфи Оллоёрнинг машхур сўзларига эътибор қаратамиз:

**Ақида билмаган шайтона элдир,
Агар минг йил деб қилса, елдир.
Уялма маърифатни ўрганурдин
Танур жойинг бўлур, қолсанг танурдин[8].**

Яъни ақида билмаган кимсада шайтондан ҳимоя қиладиган энг муҳим восита бўлмайди. Шайтон бундай ҳимоясиз кимсани ўз ёлғонлари сари етаклаб кетаверади. Шайтонга эргашган кимсанинг эса ўзича ибодат деб қилаётган нарсалари беманиликдан бошқа нарса бўлмайди. Шунинг учун ҳам маърифат тўғрисидаги соф эътиқодни ўрганишга астойдил ҳаракат қилишлик лозимдир. Бу борада давлатимиз раҳбари халқаро террорчилик ва экстремизм асосида, бошқа омиллар билан бир қаторда, жоҳиллик ҳамда тоқатсизлик ҳам ётганини БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясининг юксак минбаридан туриб алоҳида айтиб ўтди. Шу боис инсонлар онги учун кураш асосий вазифадир. Биринчи навбатда, ёшлар тафаккурини эгаллаб олиш талаб қилинади. Чунки экстремистик фаолият ва зўравонлик билан боғлиқ жинойтларнинг аксарияти 30 ёшга етмаган ёшлар томонидан содир этилмоқда. “Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ”, деган эди Президентимиз Шавкат Мирзиёев. Фикримизни Пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳадислари қуйидаги ҳадислари ила яқунлаймиз. Абу Хурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): “Ким Аллоҳга ва охират кунига имон келтирган бўлса, яхши гап айтсин, ё бўлмаса жим турсин[9]”, дедидилар. Хулоса қилиб айтганда "фейк" хабарларни тарқатиш муқаддас динимизда қолаверса қонун ҳужжатларида шунингдек, бадий адабиётларда қаттиқ қоралади ва уни олдини олиш хусусида бир қанча таҳлили фикрлар келтирилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Шайх Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Хужурот сураси, 6 оят. –Т: Тошкент ислом институти, 2012. – Б. 200.
2. Тўлипов А. Ислом ва ақидапараст оқимлар. –Т: Мовароуннаҳр, 2017. – Б. 9.
3. Тўлипов А. Ислом ва ақидапараст оқимлар. –Т: Мовароуннаҳр, 2017. – Б. 79.
4. Жўраев О., Муҳиддинов А.. Мутафаккирлар. –Т: Мовароуннаҳр, 2011. – Б. 39.
5. Санади росулulloҳгача етган ҳадислар тўплами Илмий-амалий анжуман 2017 й. Т.: ТИУ Б-55

6. Санади росулуллоҳгача етган ҳадислар тўплами. Илмий-амалий анжуман 2017 й. Т.: ТИУ Б-25
7. Юсупов О., Ғофуров У. Диний мутаассиблик: моҳият, мақсадлар ва олдини олиш йўллари. –Т: Мовароуннаҳр, 2013. – Б. 127.
8. Сўфи Оллоёр. Саботул ожизин. –Т: Ўзбекистон, 1991. – Б. 70.
9. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Дин насихатдир. –Т: Ҳилол нашр, 2006. – Б. 70.